ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 4

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 4

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 26.04.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 26.04.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 26.04.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

YERJANOVA SAULE BAYMURZAYEVNA,
TO‘YCHIYEVA ZULEYXA HAMROQO‘LOVNA
Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”
asarida so‘zlarni ko‘chma ma’noda qo‘llash 7

BERDIYEV XUSAN XOLNAZAROVICH
«Devon-u lug‘otit turk»dagi she’rlarda
hojib va radif san’atlari 13

УМУРҚУЛОВ ЗАФАР БЕКПЎЛАТОВИЧ
Қиёслаш инсон тафаккур тарзининг маҳсули 16

ESHBOYEV QAHRAMON BAKIR O‘G‘LI
So‘zlararo darajalanish o‘quv lug‘atida so‘zlarga izoh berish 20

NAVRUZOVA MUYASSAR GAYBULLAYEVNA
Kasallik nomlarining onomasiologik, semantik ifodasi 24

BOZOROV HAMID XO‘SHMURODOVICH
Antroponimlarning lingvomadaniy xususiyatlari
(O‘zbek xalq ertaklarida mavjud antroponimlar misolida) 28

ДЖАББАРОВА ШОИРА БАЛТАЕВНА
Медиа тилида муқобилсиз лексика таснифлари: назарий ёндашув 33

KULTAYEVA FAZILAT BAXTIYAROVNA
Ergonimlarning morfologik derivatsiyasi xususida 36

HAYDAROVA KAMOLA DAVRANOVNA
O‘zbek, rus va ingliz tillarida meva nomlarining qiyosiy-chog‘ishtirma tahlili 39

TERMIROVA KAMOLA
Ziravor atamalar va ularning lug‘atlarda ifodalanishi 43

TURDIMURODOV SIROJIDIN ESHQOBILOVICH,
JABBOROVA SEVARA BAXTIYOR QIZI
Badiiy matnda evfemik birliklar tahlili 50

SOATOVA YULDUZ
Bobur she’riyatida ayol qaddi-qomatini ifoda etuvchi lingvistik vositalar 53

ТОЛИЕВА ШОИРА ИЛХОМОВНА
Лингвистик экспертиза методларининг тамойиллари 57

AVRIDDINOV JOBIR MUSULMON O‘G‘LI
Sharq olimlarning «Zufongo‘yo va Jahonpo‘yo» lug‘atida ilmiy qarashlari 59

ДАВЛЯТОВА ЭЛЬВИРА МУРАДОВНА
Парадигматические свойства иноязычных лексических единиц
в русском и узбекском языках (на материале интернет медиа) 61

МУНДАРИЖА

ЗАРИПОВА МАТЛУБА КУЛФИДИНОВНА
Концепт «богатство» во фразеологизмах
и паремиях узбекского и русского языков 64

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Эволюция лексических единиц обозначающих мужчин и женщин 67

QULMAMATOVA MUATTAR OTABEK QIZI
Ingliz va o‘zbek maqollarida “boylik” konseptining chog‘ishtirma tadqiqi 70

FARZANA NABI,
ABDULLA XUDAYQULOV ESHQUVVATOVICH
Official documents in dari language, its translation challenges 73

ЖАББАРОВА НАРГИЗА ИСЛАМЖАНОВНА,
РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Влияние гендерной лексики на сознание и поведение людей 76

ADABIYOTSHUNOSLIK

ARSLONOV ABDIMUROD KARAMATOVICH
“Qissasi Rabg‘uziy”da xalq og‘zaki ijodi syujetlari va motivlari 80

КАЗАКОВА ГУЛАСАЛ КУРАЛОВНА
Эссе жанрида шахс концепциясининг бадиий-публицистик талқини 82

LOLAYEV SHUXRAT ALIQOBIL O‘G‘LI
Turkistonda “Usuli jadid” maktablarining shakllanishi va ahamiyati 84

USMONOVA MOHIDIL LAZIZ QIZI
Ravnaq g‘azallari tabdilidagi matniy tafovutlar 87

TA’LIM

ABDUQAYUMOVA NARGIZA RAIMOVNA
Bo‘lajak rus-tili o‘qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga
tayyorlash jarayonlarini takomillashtirish metodikasi 90

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

«DEVON-U LUG'OTIT TURK»DAGI SHE'RLARDA HOJIB VA RADIF SAN'ATLARI

Berdiyev Xusan Xolnazarovich,
O'zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi mudiri, filologiya fanlari boyicha falsafa doktori, dotsent

Tahlil materiallari kuzatilar ekan, she'rlarda uchraydigan hojibning matndagi boshqa so'zlar bilan mazmuniy bog'lanishida ko'proq **men** va **u**; **sen** va **men**; **sen** va **u** kabilar munosabati ifodalanadi. Shu bilan bir qatorda, ularning barchasi olmosh turkumiga mansub so'zlar ekanligiga ko'ra ajralib turadi. Ana shu jihatdan hojib qatnashgan she'riy parchalar quyidagicha xarakterlanadi:

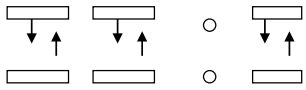
1. **Men** va **u** munosabati ifodalangan matnlar:

Awlalur özÿm anïњ tuzïњa,
Emlälÿp közim anïњ tuzïњa.

Seviklisini ta'riflab yozadi:

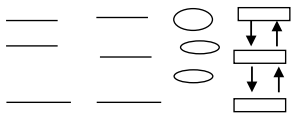
Uning shirinligi bilan borlig'im ovlanadi va oyog'ining to'zoni bilan ko'zim davolanadi (I t., 290-b.)[11].

Qofiyadoshlik+hojib+qofiyadoshlik munosabati:

Jalwïn anïњ közi,
Jelkin anïњ özi.
Tölun ajïn jÿzi,
Jardï menïњ jÿräk.

Sevgilisini maqtab shunday yozadi: uning ko'zi kishi (ko'nglini) ovlaydigan sehrgardir. O'zi musofirdir, yuzi to'lin oydir. Qarash bila u meni otib, yuragimni yordi (III t., 40-b.)[21].

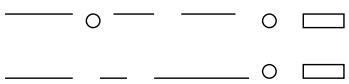

2. **Sen** va **men** munosabati ifodalangan matnlar:

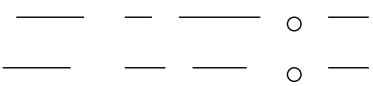
Qözg'ïl menњä aqïlïq bolsun menњä ajag'a,
Meg'ïl meni toqïshg'a jÿwril menњä ulag'a.

Meni o'z holimga qo'y, to'sqinlik qilma, toki birovlarga foyda beruvchi saxiy nomi menga qolsin. Meni jangga eltuvchi ot ber. U meni jangga eltsin (I t., 187-b.).

Hojib shaklidagi so'zning aynan misra ichidagi takrori:

Hojibning holati:

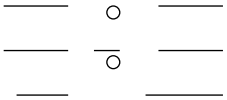
Ko'rinadiki, ushbu baytda sen mazmuni – g'il (– gil) qo'shimchasini olgan so'zlarda mavjud bo'lib, o'z navbatida, bu yerda tomonlar munosabati, murojaat ma'nolari ham o'z ifodasini topgan.

3. **Sen** va **u** munosabati ifodalangan matnlar:

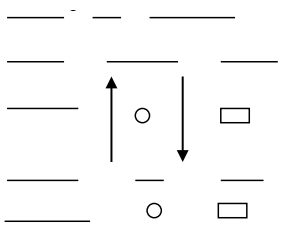
Bölmïsh nењi cewersän,
Aqrun ањar sewingil.
Bärmish nењi saqïnma,
Azraq ањar ökÿngil.

Bor molingni sevasan, unga kamroq sevin, chunki u sendan (qo'lingdan) chiqib ketishi mumkin. Qo'lingdan ketgan narsa uchun qayg'urma, unga ozroq achin. Chunki achinish senga (qo'ldan ketganni) qaytarib bermaydi. (III t., 371-b.).

Juft misralarda hojibning o'rni:

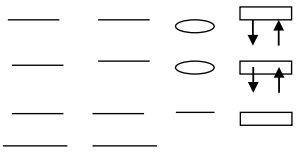
Zidlanish+hojib+zidlanish holatidagi so'zlar munosabati:

[1] Кошғарий Маҳмуд. Девону луғотит турк ("Туркий сўзлар девони"). Таржимон ва нашрга тайёрловчи Муталлибов С.М. Уч томлик. I том. – Тошкент, 1960. Bundan keying o'rinlarda matnlardan so'ng qavs ichida asar tomi va sahifasi ko'rsatiladi.

[2] Кошғарий Маҳмуд. Девону луғотит турк ("Туркий сўзлар девони"). Таржимон ва нашрга тайёрловчи Муталлибов С.М. Уч томлик. III том. – Тошкент, 1963. Bundan keying o'rinlarda matnlardan so'ng qavs ichida asar tomi va sahifasi ko'rsatiladi.

Hojib va qofiyadoshlik o‘rni:

Ma’lum bo‘ladiki, matnda nasihat, hikmat mazmuni ustuvor. Binobarin, kesimlik ko‘rsatkichi – **san** va **ањar** shaxs va narsa tushunchalarini beradi.

4. **Men** va **u** munosabati shaxs-son qo‘shimchasi va olmosh mutanosibligida uchraydigan matnlar:

Köњlÿm ањar qajnajy,
Ichtin ањar ojnajy,
Keldi meњä bojnajy,
Ojnab meni arg‘arur.

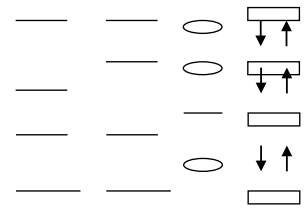
Uyning ichida sevikligim bilan o‘ynashganimda ko‘ngshim unga (do‘stimga) jo‘sh urdi. U menga g‘urur bilan keldi va charchagunimcha men bilan o‘ynadi. [Turli-tuman chechaklar tizilib, g‘unchalari yozildi. Uzoq vaqt (yer tagida) yotib ezilgan edi, yerdan (bosh) ko‘tarib ayrilashayotir] (I t., 230-b.).

5.**Ular** va **u** munosabati ifodalangan matnlar:

Qojg‘ashub jatsa anїњ jyzinä,
Alsïqar ökin anїњ sözinä,
Miњ kishi jolug‘ï bolïb özinä,
Bergälär özïn anїњ közinä.

Uning qo‘ynida unga qarab yotgan kishi uning mayin va yoqimli so‘zlariga o‘zini yo‘qotadi. Bir jonni emas, ming jonni uning husniga fido qiladilar. [U bilan birga yotsa, uning yuziga qarasa, uning so‘zlarini eshitsa, odam o‘zini yo‘qotadi. Uning husniga minglarcha kishilar jon berishga rozi bo‘ladi] (I t., 245-b.).

Hojib va qofiyadoshlik o‘rni hamda o‘zaro munosabati:

Bergalar va **aning** so‘zlari aloqasida ular va u mazmuni mavjud.

Lirik poeziyaning o‘ziga xos asosiy xususiyatlaridan biri shundaki uning markazida narsa va hodisalar emas, balki ularga shoirona munosabat, shu asosda hosil bo‘ladigan emotsional kayfiyat yotadi. Lirik asarning o‘ziga xos qurilishga ega bo‘lishi ham manna shu xususiyat bilan asoslanadi. Alohida ta’kidlash kerakki poetik matnda hayotiy voqealar ular orasida mavjud bo‘lgan tabiiy aloqa asosida emas, balki ifodalanayotgan his tuyg‘uning xarakterli va rivojiga ko‘ra birin ketin keladi. Xuddi shunday fikrni she’rning kompozitsion – funksional unsurlari, jumladan qofiya va radif haqida ham aytish mumkin.

Aytish mumkinki men, man, sanga kabi kishilik olmoshlarining radif pozitsiyasida regulyar tarzda kelishi ularning leksik ma’nolarining o‘ziga xo sbir tarzda akkumiliyatsiya qilinishiga vosita bo‘ladi. Biroq biz fikr yuritayotgan hodisa – 1- va 2-shaxs kishilik olmoshlarining parallel qo‘llanishi va uning yana ot shaklida matnda kelishi, ya’ni otning yuqoridagi olmoshlar korriliyati vazifasida qo‘llanilishi bildirilayotgan fikrni ta’kidlabgina qolmasdan shuningdek unga kuchli umumlashma (universal) ma’no baxsh etadi.

«Devon-u lug‘otit turk»da keltirilgan she’riy parchalarda oz bo‘lsa-da, radifga xos unsurlar ham mavjudligi ko‘zga tashlanadi. Bunday xususiyatga ega bo‘lgan namunalar aruzda emas, balki barmoq vaznidadir. Shu sababli ham, bir qaraganda, ulardan radif izlash g‘ayritabiiydek tuyuladi. Biroq turli adabiyotlar materiallarini (o‘zbek, fors-tojik, rus) qiyoslab o‘rganish ularning taraqqiyotiga asos bo‘lgan mushtarak qonuniyatlar mavjud, degan xulosaga olib keladi.

Etil cywï aqa turur,
Qaja tÿbi qaqa turur.
Balïq tïlim baqa turur,
Kölÿњ taqï kÿshärÿr (I t., 103).

Mazkur banddagi “turur” bu o‘rinda qo‘shimcha ekanligini hisobga olgan holda aytmoqchimizki, dastlabki she’rlardagi shunday xususiyatning rivojlanib, takomillashib borishi jarayonida radif unsuri yuzaga kelgan. Bu esa, radif unsurining faqat arab she’riyati hosilasi bo‘lmay, u turkiy poeziyaga ham birday taalluqli ekanini ko‘rsatadi. Quyidagi misol ham xarakterli:

Erän ïzïp sökä turdï,
Bashï bojnïn sökä turdï,
Ufut bolup bÿkä turdï,
Uzu qama tiben tïg‘dï (III t., 250-bet).

Yana bir misolni o‘lib koraylik:

Berињ meњä söz kija,
Meњlir qara tuz qïja,
Jalwïn tutar köz qïja,
Muњum menињ bilinja (III t., 371-bet).

Mazkur she’riy parcha keltirilgan o‘rinda «bu so‘zning yozilishi haqida shu tomning 185-betidagi izohimizga qaralsin» - deyiladi. Darhaqiqat, 3-tomning 185-betidagi 184-izohda radif sifatida ko‘zga tashlanib turgan ushbu qo‘shimchalarning kichraytirish bilan bir qatorda erkalash ma’nosi bo‘lganligi, jonli, jonsiz narsalarga nisbatan qay tarzda qo‘llanishi va boshqa ma’no xususiyatlari haqida shunday deyiladi: «Mahmud Koshg‘ariyning bu affiks ikki variantini ko‘rsatishi ham, bir tarafdan, juda qadimgiligini ifoda etsa, ikkinchidan, uning o‘sha davr tilida keng

qo‘llanganligidan ham dalolat beradi. Darhaqiqat, bu qo‘shimcha O‘rxon yodgorliklarida ham uchraydi: «Qutadg‘u bilik»da ham tez-tez uchraydi. Bizning kuzatishlarimizga ko‘ra, bu qo‘shimcha u davr tilida kichraytish bilan birga, erkalash ottenkalarida ham qo‘llangan.

Hozirgi o‘zbek tilida uni kichraytish ma’nosida qo‘llash toraygan bo‘lsa ham, erkalash va boshqa ma’nosi ancha kengaygan:

a) jonlilarga nisbatan muhabbat ottenkasi: *bolaginam, onaginam* kabi.

b) jonsizlarga nisbatan suyush, erkalash ottenkasi: *oppoqqina, yumshoqqina* kabi.

v) ta’kid ottenkasi: *birgina, undagina, qo‘loqqaginа* va boshqalar».

Söz, tuz, köz so‘zlaridan keyin takrorlanib kelgan lisoniy unsurlar, ko‘rinib turganidek, ikki xil shaklga ega. «Devon-u lug‘otit turk» o‘zbekcha tarjimasida har ikkala shaklga ham ta’rif beriladi. Jumladan, ular quyidagilarda iboratdir:

1. «qija - tarkibida -g‘, -q harflari bo‘lgan, va umuman, qattiq so‘zlarda qo‘llanuvchi kichraytirish qo‘shimchasi. Chunonchi, og‘ulqija – o‘g‘ilcham, qizqija – qizcham kabi» (III tom, 184).

2. «kija – tarkibida –k, -g harflari bo‘lgan, va umuman, yumshoq, yengil harfli so‘zlarda qo‘llanuvchi kichraytirish qo‘shimchasi. Chunonchi, erkija – erginа, jepkija – yercha kabi» (III tom, 185).

Keltirilgan she’r matnida esa ular – **gina** ma’nosida qo‘llangan bo‘lib, kichraytirish emas, balki erkalash mazmunini beradi.

Umuman, yuqorida bayon qilinganlar asosida quyidagi mulohazalarni bildirish mumkin:

-hojib sifatida keluvchi so‘zlarning qaysi turkumga mansubligi va qanday ma’no ifodalayotganini o‘rganish she’r mazmun-mundarijasi va kompozitsiyasi haqida tasavvur berishi barobarida hojibning poetik san’at sifatidagi badiiy-estetik maqomi uchun ham muhim;

- aytish mumkinki, “Devon-u lug‘otit turk”dagi she’rlarning badiiy xususiyatlarini o‘rganish uchun yetarlicha ma’lumotlar mavjud. Agar she’riyatda badiiy san’atkorlik masalasi bevosita “Devon-u lug‘otit turk”dagi adabiy parchalar bilan bog‘liq ravishda o‘rganiladigan bo‘lsa, badiiy tafakkurning o‘ziga xos xususiyatlari, shakllanishi va taraqqiyoti haqida yanada muhim tadqiqotlarga yo‘l ochilishi mumkin. Zero, har qanday badiiy asar o‘sha davrga xos bo‘lgan ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-axloqiy, badiiy estetik tasavvur-tushunchalar majmui sifatida namoyon bo‘ladi.

Resume. The poems presented in the work are diverse not only in theme and idea, but also in artistic features. When these poems are examined, it is observed that they are artistically perfect specimens and therefore embody various poetic arts.

Резюме. Стихи, представленные в произведении, разнообразны не только по теме и идее, но и по художественным особенностям. Когда эти стихи рассматриваются, замечается, что они представляют собой художественно совершенные образцы и, следовательно, воплощают в себе различные поэтические искусства.

[1] S. Mutallibovning mazkur tomda keltirilgan 184-izohi. To‘liqroq ma’lumot olish uchun qarang: Девону луғотит турк. Уч томлик. Учинчи том. – Тошкент, 1963. – Б. 185.